



متون نظم دوره عباسی ۲

(رشته زبان و ادبیات عرب)

www.ketab.ir

دکتر زهرا جلیلی

سرشناسه	: جلیلی، زهرا، ۱۳۴۰-
عنوان و نام پدید آور	: متون نظم دوره عباسی ۲/ مؤلف زهرا جلیلی.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۱۴۱ ص.
فروست	: دانشگاه پیام نور؛ ۲۲۱۷. گروه زبان و ادبیات عرب؛ ۲۳/ ۱.
شابک	: 978 - 964 - 14 - 0264 - 0
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا.
یادداشت	: عربی.
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: شعر عربی - ۱۳۲ - ۶۵۶ق - تاریخ و نقد
موضوع	: شاعران عرب - ۱۳۲ - ۶۵۶ق.
موضوع	: Poets, Arab - 750 - 1258
شناسه افزود	: دانشگاه پیام نور.
رده بندی کنگره	: PJA۲۱۸۰/ج۸م۲ ۱۳۹۵
رده بندی دیویی	: ۸۹۲/۷۱۰۰۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۳۳۸۵۱۱



سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

متون نظم دوره عباسی ۲

مؤلف: دکتر زهرا جلیلی

ویراستار علمی: دکتر حسین حدیدی نمین

تهیه و تولید: دفتر تدوین و تولید کتب و محتوای آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و توزیع دانشگاه پیام نور

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول تیر ۱۳۹۵

شابک: ۰۰ - ۰۲۶۴ - ۱۴ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 14 - 0264 - 0

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید

(کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ و متعلق به دانشگاه پیام نور است. تولید، کپی یا خلاصه برداری، نشر و ترجمه، چاپ، افست، توزیع گسترده، تهیه CD و ... این اثر یا بخشی از آن اعم از متن، طرح پشت و روی جلد و... بدون اخذ مجوز کتبی از معاونت فناوری و پژوهش دانشگاه خلاف مقررات و تعرض به حقوق مادی و معنوی دانشگاه است. متخلفین وفق قانون حمایت از مولفان و مصنفان و هنرمندان دارای مسئولیت حقوقی و کیفری بوده و تحت پیگرد قرار می گیرند.)

قیمت: ۳۹۰۰۰ ریال

امروزه کتاب‌خوانی و علم‌آموزی، نه تنها یک وظیفه‌ی ملی، که یک واجب دینی است.

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتاب‌خوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چندهزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه‌ی فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک هم‌پیمان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، سررزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد. در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه است. کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه‌ی الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پربار است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی جامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه‌ی مطالعه‌ی هر ایرانی، برایمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد و رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز از این وضعیت بارها اظهار گلّه و ناخوشی فرموده‌اند.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره‌ی دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه‌ی دستاوردهای بشری در سراسر عمر جهان، تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه‌ی بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام (ص) این است که «بخوان!» و در اولین

سوره‌ای که بر آن فرستاده‌ی عظیم‌الشان خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد شده‌است: «إِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه‌ی انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده‌اند.

دانشگاه پیام‌نور با گستره‌ی جغرافیایی ایران‌شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه‌جا و همه‌وقت، به‌عنوان دانشگاهی کتاب‌محور در نظام آموزش عالی کشورمان افتخار دارد جایگاه اندیشه‌سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره‌گیری از تجربه‌های گرانقدر استادان و صاحب‌نظران برجسته کشورمان، کتاب‌ها را منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف ارتقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام‌نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به‌طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان محترم، را در انجام این وظیفه‌ی مهم و خطیر یاری‌رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه‌ی خطیر یاری می‌رسانند، سپاس‌گزاری می‌نماییم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام‌نور را منزلت اندیشه‌سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نمودند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش‌پژوهان عزیز آرزوی همیشگی ما است.

الفهرس

التاسع	كلمة المؤلف
العاشر	النظم في العصر العباسي الثاني
١	الدرس الأول. الممتنى
١	الأهداف المعرفية
١	حياته و أدبه
٢	مدح شجاع بن محمد الطائي المنبجي
٣	شرح القصيدة
٨	للتدريب و المناقشة
١١	الدرس الثاني. ابوبكر الصنوبري
١١	الأهداف المعرفية
١١	حياته و أدبه
١٢	قالها في ذم الدنيا و ما فيها
١٣	شرح القصيدة
١٦	التمارين
١٩	للتدريب و المناقشة
٢١	الدرس الثالث. السرمي الرفاء
٢١	الأهداف المعرفية
٢١	حياته و ادبه
٢٢	قال في مدح سيف الدولة و يذكر بناء سور حلب و يهنته بمولود رزقه الله
٢٣	شرح القصيدة
٢٨	للتدريب و المناقشة
٢٩	الدرس الرابع. كشاجم
٢٩	الأهداف المعرفية
٢٩	حياته و أدبه

٣٠	قال في مدح آل البيت (ع).....
٣١	شرح القصيدة
٣٥	التمارين
٣٨	للتدريب والمناقشة
٤١	الدرس الخامس. ابن الفارض.....
٤١	الأهداف المعرفية
٤١	حياته و أدبه
٤٢	قال في الحب الالهي
٤٣	شرح قصيدة
٤٨	الخرية و بي قوله في الحب الالهي ايضاً و مبنية على اصطلاح الصوفية
٤٩	شرح القصيدة
٥٤	للتدريب و المناقشة
٥٥	الدرس السادس. البهاء رهم
٥٥	الأهداف المعرفية
٥٥	حياته و أدبه
٥٦	و قال في مدح مجدالدين بن اسماعيل بن المطى و يهنئه بشهر الصوم
٥٦	شرح القصيدة
٦١	التمارين
٦٥	للتدريب و المناقشة
٦٧	الدرس السابع. ابو فراس الحمداني
٦٧	الأهداف المعرفية
٦٧	حياته و أدبه
٦٨	قصيدة الشافية و قالها في الدفاع عن حق اهل البيت (ع)
٦٩	شرح القصيدة
٧٤	قصيدة عصى الذم و هي من الروميات و قالها في أسره
٧٤	شرح القصيدة
٧٧	للتدريب و المناقشة
٧٩	الدرس الثامن. الشريف الرضى
٧٩	الأهداف المعرفية
٧٩	حياته و أدبه
٨٠	قالها في يوم عاشوراء راثياً الحسين عليه السلام
٨١	شرح القصيدة
٨٤	التمارين
٨٨	للتدريب والمناقشة
٩١	الدرس التاسع. ابوالعلاء المعري
٩١	الأهداف المعرفية

٩١	حياته و أدبه
٩٢	قال في جواب الشريف أبى ابراهيم موسى بن اسحق عن قصيدة أرسلها إليه
٩٣	شرح القصيدة
٩٧	للتدريب و المناقشة
٩٩	الدرس العاشر. مهيار الديلمي
٩٩	الأهداف المعرفية
٩٩	حياته و أدبه
١٠٠	قال في ذكر أهل البيت (ع)
١٠١	شرح القصيدة
١٠٥	التمارين
١٠٨	للتدريب و مناقشة
١١١	الدرس الحادى عشر. ابراهيم الأسي
١١١	الأهداف المعرفية
١١١	حياته و أدبه
١١١	قالها في الوعظ و النصيحة
١١٢	شرح القصيدة
١١٦	للتدريب و المناقشة
١١٩	الدرس الثانى عشر. الطُّفْرَائِى
١١٩	الأهداف المعرفية
١١٩	حياته و أدبه
١١٩	قالها فى العبر عن الزمان
١٢٠	شرح القصيدة
١٢٢	و قال فى الحبّ و الولاء
١٢٢	شرح القصيدة
١٢٣	التمارين
١٢٦	للتدريب و المناقشة
١٢٧	معجم المفردات و المصطلحات
١٣٩	أجوبة تمارين الدروس
١٤٧	المصادر و المراجع

إلى من

لرشد عظيم علي

إلى والدي (ره)

كلمة الدريف

إنّ طلاب فرع اللغة العربية وآدابها في الجامعات، لا بد أن يدرسوا العصور المختلفة ادباً و تاريخاً في مدة تعلّمهم للجامع. و طلاب هذا الفرع في جامعة «بيام نور» بحاجة ماسة إلى كتب أكثر ايضاحاً و شرحاً. أُنسب نظام التعليم في هذه الجامعة؛ فلهذا صمّمت أن أقوم بواجبي تجاه هذه اللغة السامية و طالبها الأعزّاء بتأليف كتاب في مجال الادب العربي ليساعد طلاب هذا الفرع في مجهوداتهم العظيمة، إلى أن اقترح إليّ القسم أن أقوم بتأليف كتاب في مادة «نصوص من النظم في العصور الإسلامية الثانية» قبلت و بذلت غاية جهدي في اختيار القصائد الجميلة لفظاً و معنى لمساعدة الطلاب في دراساتهم العلمية و إعانتهم في مجال العلم و العمل.

و الآن أقدم لطلاب هذا الفرع و اساتذته الكرام من الجانب الضئيل و أرجو أن يكون خطوة يسيرة في طريق التعلم. للمزيد من التعرف أشير فيما يلي إلى المنهج المتبع في إعداد الدروس:

١. موجز من ترجمة الشاعر في بداية الدرس
 ٢. إيراد احدى قصائد الشاعر مع الشرح و التوضيح للمفردات و الايات
 ٣. الإتيان بعددٍ من التمارين
 ٤. إيراد اسئلة للتدريب و المناقشة
- و في الختام أسأل الله تعالى أن أكون قد قمت بواجبي و أرجو من الأساتذة الكرام أن يمنّوا عليّ بارشاداتهم البناءة في التصحيح و التحسين مع جزيل الشكر.

ولله الحمد

زهرا جليلي

النظم في السير العباسي الثاني

من سنة ٣٣٤ الهجرية إلى ٤٥٨

لمحة تاريخية

قامت الدولة العباسية بعد سقوط الأمويين في الشام، ونُقلت العاصمة من دمشق إلى بغداد و توجّهت الدولة شتّى الأعاجم و عاداتهم، لا سيّما الفرس. و كان العهد العباسي قسامين كبيرين: عهد ازدهار و عهد انحطاط و الأول يشمل القرنين الثاني و الثالث الهجري و الآخر يشمل القرنين الرابع و الخامس الهجري، أما قبل القرن الرابع حتى ضعفت الحكومة المركزية و إضمحلّت الدولة العباسية شيئاً فشيئاً و سقطت هيبة الخلافة فاستقلّت الطوائف المختلفة و الدويلات المستقلة و أدى الفساد السياسي إلى السواد الاقتصادي و بالمآل إلى الفساد الاجتماعي. و ضعفت العقائد الدينية و ظهرت النحل الجذبة و الادعاءات النبوية في جميع الأقطار الاسلامية بلوغاً لحاجاتهم المادية و مصالحهم الدنيوية. أما من الجانب الفكري، فقد كان القرن الرابع من أزهى العصور العربية نضجاً. و قد بدأت الحضارة العباسية توتى أكلها في الفروع المختلفة كالعلم و الفلسفة و الأدب و الفن. و أخذ العلماء يشتركون في المجهودات العقلية التي ترجمت، و منهم من اشتغل بالفلسفة، و منهم من إهتم بالنظر في أعمال سابقهم بالنقد و الترتيب و الاضافة إليها و ما شابه ذلك. و تنافس الأمراء في المعجد العلمي و قد حرصوا على استمالة العلماء و الأدباء «فتعددت في القرنين العاشر و الحادى عشر (الرابع و الخامس الهجرى) عواصم العلم و الادب في البلاد و اشتهرت بخارى جرجان و حلب و غزنة، و حنب و القاهرة، و قرطبة و اشبيلية و بلنسية، و بغداد و الكوفة

تعددت الأدباء في هذا العهد أى العصر العباسى الثانى وهو يتدئ من سنة ٣٣٤ هـ و ينتهى بسقوط بغداد بيد تيار سنة ٦٥٦هـ. و قد ظهر من الشعراء في الشرق ابوالطيب المتنبى و ابو فراس الحسدانى و ابوالعلاء المعرى و الشريف الرضى و مهيار الديلمى و ابن الفارض و الصنوبرى و السرى الرقاء و كشاجم و الطغرائى و البستى و برز من الكتاب في هذا العهد ابن العميد و الصائى و الهمذانى و الخوارزمى و ابوالفرح الاصفهانى و...

كما نعلم أن الشعر ابن بيئته الاجتماعية و الفكرية، نما و تطور في هذا العهد و اقبل بعض الشعراء الى التجديد في الابواب الشعرية و من اهمها: الشعر الصوفى و الشعر الفخرى و الحماسى و الشعر الزهدى و الشعر الفلسفى. و اختلف المديح في هذا العصر عن العصور السابقة و بدأ الغلو فيه الى درجة الرفعة التى لاتدانيها رفعة و راج انكتاب يهتمون الى المفردات و يسفون عنايتهم الى الاغراق في التصنع و التكلف. فمثلاً كاتب: «يكتب رسالة خالية من زخارف و زينة، كالراء في بدء الكلمة و ما اشبه ذلك» (حنا الفاخورى؛ دون تا: ٥٩٢) و انصاح الشعراء خلف الكتاب بالتنافس و المباراة فمثلاً نظم شاعر قصيدة كل حروفها معجمة أو مهملة امتزجوا الشعر و النثر و حلّ الكتاب الشعر و نظم الشعراء النثر. و بحق نقول: إن عصر العباسى بعهديه اى العهد العباسى الاول (من سنة ١٣٢ هـ الى ٣٣٤ هـ) و العصر العباسى الثانى (من سنة ٣٣٤ الى سنة ٦٥٦ هـ) كان العصر الذهبى لجميع العلوم في مختلف الفروع.

في الصفحات التالية نطالع ابياتاً من أبرز شعراء العصر العباسى الثانى و من أجمار قصائدهم كالممتنبى و أبى الفراس و أبى العلاء و الشريف الرضى و مهيار و ابن الفارض و الصنوبرى و كشاجم و السرى الرقاء و البستى و الطغرائى و البهاء زهير.